

HATÁRON TÚLI – MAGYAR KÖTŐDÉSŰ – ROMÁK

NÉMETH SZILVIA – RAVASZ ÁBEL

A kisebbségbe rejtett kisebbség: magyar romák Szlovákiában

Jelen tanulmány célja a Szlovákiában élő, önmagát magyar romaként meghatározó kisebbségi csoport bemutatása. Munkánkat forráskritikával kezdjük, világossá téve, miért tarjuk aggályosnak az 1989 utáni népszámlálási adatok használatát. Különböző adatsorok segítségével becslést adunk a szlovákiai roma populáció, illetve a szlovákiai magyar roma populáció létszámára, területi elhelyezkedésére és nyelvi összetételére, majd demográfiai mutatók segítségével megkíséreljük vázolni ezen csoportok lehetséges jövőbeli helyzetét.

1. A romák száma Szlovákiában

A Szlovák Köztársaság etnikai összetételével kapcsolatban elsődleges forrásunkat a népszámlálási adatok jelentik. Jelen tanulmány három adatsorral dolgozik: az 1980-as, 1991-es és 2001-es népszámlálás során felvett adatokkal. Az 1980-as, azaz rendszerváltás előtti, immár 30 éves adatok felhasználására azért van szükség, mert adatfelvétele az utána következő 2 alkalomhoz képest jelentősen eltér. Az 1980-as (és az előtte lefolytatott 1970-es) népszámlálás során a megkérdezettek nemzeti-ségi hovatartozásukat egy zárt listán belül választhatták ki, ezen azonban nem szerepelt a cigány/roma vagy bármilyen ezzel analóg kifejezés. Emellett azonban a kormány utasítása alapján a kérdezőbiztosoknak fel kellett mérniük a roma lakosság számbeli helyzetét is. Az utasítás

szerint cigánynak kellett minősíteni mindenkit, aki önként annak vallotta magát, valamit azokat is, akik „bizonyos ismertetőjegyek” (úgy mint sötétebb bőr, fekete haj és szem, alacsonyabb termet) és anyanyelvük alapján a kérdezőbiztos romának tartott.¹ Az integrált, szokásaikban is a többséghez idomuló, azoktól megkülönböztethetetlen romák arányát egy demográfiai kutatás 15% alá becsüli.²

Ehhez képest az 1991-es (még csehszlovákiai) és 2001-es népszámlálások során az ENSZ irányelveit követve az etnikai hovatartozást immár nyílt kérdés firtatta, azonban nem került sor a roma lakosság hatósági összeírására. Ennek következtében 1991-ben a romák száma a tizenegy évvel korábbi érték 40 százaléka alá csökkent, ami legjobb tudomásunk szerint nincs összhangban a valósággal. (1. táblázat)

Ennek megfelelően az 1991-es és 2001-es népszámlálási adatok abszolút számainak felhasználása szinte lehetetlenné válik. A két számlálás közt eltelt tíz évben az adatok szerint mintegy 14 000 fővel növekedett a roma populáció száma, ez arányosan 0,3 százalékpontos gyarapodást jelent a populáció egészéhez viszonyítva, és 18,6 százalékos növekedést a csoport létszámát tekintve. (2. táblázat)

Az Infostat demográfiai központjának kutatója, Boris Vaňo a kifejezetten a roma populáció demográfiai tényezőinek szentelt monográfiájában arra a következtetésre jutott, hogy ezek az adatok több mint négyszeresen alábecsülik a valóságot. Vaňo az 1980-as, hatósági definíció alapján meghatározott etnikai csoportokkal dolgozó népszámlálási adatok és az elérhető demográfiai markerek alapján, kohorsz-módszerrel a romák számát az országban 2001-ben 378 950-re becsülte (ez a hivatalos adat 4,2-szerese).³ A hatszámjegyű adatokat a rendszerváltás előtt rögzített mennyiségek valóban indokolják: 1980-ban mintegy 200 000-re, közvetlenül a rendszerváltás előtt 250 000-re tették a romák számát, az ezt követő tíz évben pedig semmi okunk sincs azt feltételezni, hogy a populáció jelentősen (a harmadára) csökkent volna.

¹ Gyönyör, József: *Államalkotó Nemzetiségek*. Madách, 1989. 138.

² Vaňo, Boris: *Demografická charakteristika rómskej populácie v SR*. Bratislava, Akty k., 2001. 7.

³ Vaňo, Boris: *Prognóza vývoja rómskeho obyvateľstva v SR do roku 2025*. Bratislava, Akty k., 2002. pp. 6

1. táblázat. A roma populáció létszáma 1893–2001⁴

Év	1893	1921*	1927	1930*	1947	1970	1980	1989**	1991*	2001*	2001**
Létszám	36231	7284	62192	30626	84438	159275	199853	253943	75802	89920	379200

* Új népszámlálási adat

** Becsült adat

2. táblázat. Szlovákia lakossága nemzetiségek szerint, 1991–2001⁵

	Összesen	Szlovák	Magyar	Roma	Cseh	Ruszin	Ukrán	Egyéb
Szlovákia								
1991	N	4 519 328	567 296	75 802	59 326	17 197	13 281	22 105
	%	85,7	10,8	1,4	1,1	0,3	0,3	0,4
2001	N	4 614 854	520 528	89 920	44 620	24 201	10 814	74 518
	%	85,8	9,7	1,7	0,8	0,4	0,2	1,4
Eltérés	N	105 120	-46 768	14 118	-14 706	7 004	-2 467	52 413
	%	2,0	-8,2	18,6	-24,8	40,7	-18,6	237,1

Megjegyzés: 1991-ben a morva és sziléziai nemzetiségeket is a cseh kategóriába sorolták

- 4 Vlčková, Viera: Vzdelávanie rómov – v regiónoch SR. In: Verejná správa a partnerstvo – Medzinárodná vedecká konferencia. Bratislava: Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja NHF EUBA, 2007. pp. 2
- 5 Népszámlálási eredmények 2001. Tab. 11. *Bývaliace obyvateľstvo podľa národnosti - 2001, 1991*. Statistics.sk. http://www.statistics.sk/webdata/scitanie/def_sr/zostavy.html?okres=100000 Letöltve: 2009. december 1.

Ennél is magasabb végkövetkeztetésre jutott az ún. *Atlas rómských komunit* kutatás, melyet 2003-ban és 2004-ben folytattak le a romaügyi kormánybiztos megbízására.⁶ A projekt célja a romák által lakott „telepek” számának, infrastruktúrájának és lakosságának teljes körű felmérése volt. A kutatás végeredménye szerint Szlovákia területén 412 716-an laktak romatelepeken. Vélhetően ezeknek az embereknek a túlnyomó többsége roma. Ez a szám ráadásul nem is tartalmazza a többségi társadalomba integrált körülmények között lakókat.

A már említett Vaňo-féle monográfia rámutat, hogy mivel az 1991 előtti népszámlálásokon a megkérdezettek csupán előre definiált etnikai kategóriák közül választhattak, ezek között pedig a roma nemzetiiség nem szerepelt, olyannyira meggyökeresedett az a szokás, miszerint a romák szlováknak (vagy éppen magyaroknak) vallják magukat, hogy az önbevallásos folyamat során is ezt teszik, általában a környezetükben domináns nemzetiséget megjelölve.⁷ Ez a berögzültség (melynek fennmaradását vélhetően az alacsony iskolázottság is támogat, lásd később), valamint a roma etnikumhoz való tartozás letagadásából származó vélt előnyök mérlegelése, illetve a roma etnikumhoz való tartozás személyes, pszichológiai okokból való elkendőzése három olyan erős faktor, mely megmagyarázhatja a rögzített adatoknak a valóságtól való, minden bizonnyal fennálló hatalmas eltérését.

A népszámlálási adatok kritikája felveti az adatsorok használhatóságának kérdését. A fő gondot nem a létszámbeli eltérés jelenti, hiszen a mintegy 90 000 romaként jegyzett állampolgár elegendő számú észrevételt („elég nagy tömeget“) jelentene többszintű elemzések elvégzéséhez is. A problémát az jelenti, hogy nem lehetünk biztosak a csökkentett minta *reprezentativitásában*. Ennek oka az, hogy csak tippjeink lehetnek az önbevallásban történt torzulás okairól, és még ha ezeket sikerülne is felmérni, az adatok utólagos súlyozásával is csak távolról közelíthetnék a reprezentativitás kritériumát. Ezért a továbbiakban óvatosságra intünk az idézett népszámlálási adatok érvényességével kapcsolatban.

⁶ *Atlas rómských komunit* (adatbázis). Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity. (Roma közösségek térképe. A Szlovák Köztársaság kormányának a roma közösségekkel foglalkozó biztosi irodája.) <http://romovia.vlada.gov.sk/3556/regiony.php> Letöltve: 2009. december 1.

⁷ Vaňo 2001. 11.

3. táblázat. Szlovákia kerületeinek nemzetiségi aránya, 2001⁸

		Összesen	Szlovák	Magyar	Roma	Cseh	Ruszin	Ukrán	Egyéb
Pozsony	N	599 015	546 685	27 434	755	9 591	526	542	13 482
	%	100,0	91,3	4,6	0,1	1,6	0,1	0,1	2,3
Nagyszombat	N	551 003	407 246	130 740	3 163	4 778	72	196	4 808
	%	100,0	73,9	23,7	0,6	0,9	0,0	0,0	0,9
Trencsén	N	605 582	589 344	1 058	1 547	6 319	87	214	7 013
	%	100,0	97,3	0,2	0,3	1,0	0,0	0,0	1,2
Nyitra	N	713 422	499 761	196 609	4 741	4 526	85	275	7 425
	%	100,0	70,1	27,6	0,7	0,6	0,0	0,0	1,0
Zsolna	N	692 332	674 766	660	2 795	6 123	129	223	7 636
	%	100,0	97,5	0,1	0,4	0,9	0,0	0,0	1,1
Besztercebánya	N	662 121	553 865	77 795	15 463	4 560	148	553	9 737
	%	100,0	83,7	11,7	2,3	0,7	0,0	0,1	1,5
Eperjes	N	789 968	716 441	817	31 653	3 774	21 150	6 781	9 352
	%	100,0	90,7	0,1	4,0	0,5	2,7	0,9	1,2
Kassa	N	766 012	626 746	85 415	29 803	4 949	2 004	2 030	15 065
	%	100,0	81,8	11,2	3,9	0,6	0,3	0,3	2,0
Szlovákia	N	5 379 455	4 614 854	520 528	89 920	44 620	24 201	10 814	74 518
	%	100,0	85,8	9,7	1,7	0,8	0,4	0,2	1,4

Megjegyzés: 1991-ben a morva és sziléziai nemzetiségeket is a cseh kategóriába sorolták

⁸ Népszámlálási eredmények 2001. Tab. 11. *Bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti - 2001, 1991*. Statistics.sk. http://www.statistics.sk/webdata/scitanie/def_sr/zostavy.html?okres=100000 Letöltve: 2009. december 1.

2. Területi eloszlás

A szlovákiai roma populáció a népszámlálási adatok szerint területileg egyenlőtlenül oszlik el. Legnagyobb részben három kerületben élnek: a besztercebányaiban, az eperjesiben és a kassaiban, azaz Közép- és Kelet-Szlovákiában. A 2001-es népszámlálási adatok szerint a lakosságon belüli arányukat tekintve csupán e három kerületben érik el az 1%-ot, legnagyobb arányban az Eperjesi kerületben élnek (4,0%). (3. táblázat)

Ismét hangsúlyoznánk hogy ezek minden valószínűség szerint súlyosan alulbecsült adatok. Hiba lenne azonban a teljes populációra Vaňo által meghatározott 4,2-es szorzót járásonként is alkalmazni, hiszen nem ismerjük a népszámlálás által rögzített önbevallási alulbecsülés területi eloszlását. Egészen más képet fest a romák kerületi eloszlásáról a már említett 2004-es *Atlas* kutatás. A tanulmány ugyan csak a telepeken lakó romák számát próbálta felmérni, azonban már ezzel a célkitűzéssel is a romák létszámát illetően a népszámlálási adatokban rögzített mennyiségek többszörösét találta valósnak.

4. táblázat. Romák száma kerületenként a 2004-es kutatás és a 2001-es népszámlálás tükrében

<i>Kerület</i>	<i>Romák száma (Atlas 2004)⁹</i>	<i>Romák száma (népszámlálás 2001)</i>	<i>A két adat aránya</i>
Pozsony	5 381	755	7,1
Nagyszombat	20 774	3 163	6,6
Trencsén	4 961	1 547	3,2
Nyitra	28 532	4 741	6,0
Zsolna	10 374	2 795	3,7
Besztercebánya	85 143	15 463	5,5
Eperjes	127 382	31 653	4,0
Kassa	130 169	29 803	4,4
Szlovákia	412 716	89 920	4,6

⁹ *Atlas rómských komunít* i.m.

A kutatás a romák arányát különösen a nyugat-szlovákiai kerületekben találta alulreprezentáltnak (Pozsony, Nagyszombat, Nyitra), ám a romák valós számának mindenhol legalább háromszoros alulbecslését mutatta ki. Különösen jelentős eltérés ez Besztercebánya, Kassa és Eperjes esetén, a különbség abszolút számokban csak ebben a 3 kerületben több, mint 250 000 ezer fő. Mivel a 2004-es kutatás során nem törekedtek a teljes népességgel kapcsolatos adatok rögzítésére, nem áll rendelkezésünkre olyan adat, melynek felhasználásával kerületi arányokat képezhetnénk a 2004-es adatsorból. Közelítő eljárással a 2001-es népszámlálásban rögzített populációra vetíthetjük rá az új adatsort, észben tartva az így keletkező statisztikai hibát.

5. táblázat. A 2004-es adatok a 2001-es népszámlálás során rögzített populációra való rávetítése

<i>Kerület</i>	<i>Romák száma (Atlas 2004)</i>	<i>Teljes népesség (népszámlálás 2001)</i>	<i>Romák becsült aránya</i>
Pozsony	5 381	599 015	0,9%
Nagyszombat	20 774	551 003	3,8%
Trencsén	4 961	605 582	0,8%
Nyitra	28 532	713 422	4,0%
Zsolna	10 374	692 332	1,5%
Besztercebánya	85 143	662 121	12,9%
Eperjes	127 382	789 968	16,1%
Kassa	130 169	766 012	17,0%
Szlovákia	412 716	5 379 455	7,7%

A 2001-es adatok szerint a kerületeken belül erős a szórás az egyes járások között: az Eperjesi kerületen belül például Snina¹⁰ (*Szinna*, 1,3%) és az országos szinten is legnagyobb arányú roma lakossággal rendelkező Kežmarok (*Késmárk*, 8,8%) a két végpont; hasonlóan, a Kassai kerület tartalmazza Sobrance (*Szobrác*, 0,9%) és Gelnica (*Gölnicbánya*, 6,8%) járásokat is. A romák aránya a 79 közül hat járásban haladja meg a 6%-ot, összesen 12-ben az 4%-ot, és 23 járásban él 2%-nál többre becsült roma populáció.

¹⁰ A járásnevek közül csak azokat használjuk kizárólag magyarul, melyek vonatkozó járásában a magyar populáció aránya meghaladja a 10%-ot. A többi esetben a magyar nevet a szlovák verzió után, zárójelben közöljük.

6. táblázat. A roma nemzetiségű lakosság aránya Szlovákia járásaiban, 2001¹¹

Kežmarok (Késmárk)	8,8%	Košice III. (Kassa III.)	1,7%	Nitra (Nyitra)	0,4%
Levoča (Lőcse)	7,1%	Medzilaborce (Mezőlaborc)	1,6%	Prievidza (Privigye)	0,3%
Vranov nad Topľou (Varannó)	6,9%	Poltár (Poltár)	1,5%	Partizánske (Simony)	0,2%
Gelnica (Gölnicbánya)	6,8%	Košice IV. (Kassa IV.)	1,4%	Topolčany (Nagytopolcsány)	0,2%
Revúca (Nagyőrce)	6,8%	Snina (Szinna)	1,3%	Trnava (Nagyszombat)	0,2%
Sabinov (Kisszeben)	6,2%	Žiar nad Hronom (Garamszentkereszt)	1,2%	Ilava (Illava)	0,2%
Spišská Nová Ves (Igló)	5,5%	Komárno (Komárom)	1,1%	Zlaté Moravce (Aranyosmarót)	0,2%
Košice-Okolie (Kassa-vidék)	5,0%	Levice (Léva)	1,0%	Žilina (Zsolna)	0,1%
Rožnava (Rozsnyó)	4,7%	Zvolen (Zólyom)	1,0%	Dolný Kubín (Alsókubín)	0,1%
Rimavská Sobota (Rimaszombat)	4,7%	Šaľa (Sellye)	1,0%	Bratislava I. (Pozsony I.)	0,1%
Trebišov (Töketerebes)	4,4%	Detva (Gyetva)	1,0%	Turčianske Teplice (Stubnyafürdő)	0,1%
Michalovce (Nagymihály)	4,0%	Dunajská Streda (Dunaszerdahely)	1,0%	Čadca (Csaca)	0,1%
Stará Lubovňa (Ólubló)	3,7%	Sobrance (Szobránc)	0,9%	Bratislava V. (Pozsony V.)	0,1%
Brezno (Breznóbánya)	3,6%	Žarnovica (Zsarnóca)	0,9%	Púchov (Puhó)	0,1%
Poprad (Poprád)	3,2%	Senica (Szenice)	0,9%	Piešťany (Pöstyén)	0,1%

¹¹ Népszámlálási eredmények 2001. *Tab. 115 Bývajúce obyvateľstvo podľa pohlavia a podľa národnosti.* Statistics.sk. http://www.statistics.sk/webdata/scitanie/def_sr/zostavy.html?okres=100000 Letöltve: 2009. december 1.

6. sz. táblázat folytatása

Bardejov (Bártfa)	3,0%	Galanta (Galánta)	0,7%	Senec (Szenc)	0,1%
Lučenec (Losonc)	2,8%	Skalica (Szokolca)	0,7%	Bratislava III. (Pozsony III.)	0,1%
Svidník (Felsővízköz)	2,6%	Nové Zámky (Újvár)	0,6%	Trenčín (Trencsén)	0,1%
Prešov (Eperjes)	2,6%	Nové Mesto nad Váhom (Vágújhely)	0,6%	Považská Bystrica (Vágbeszterce)	0,1%
Stropkov (Sztropkó)	2,3%	Banská Bystrica (Besztercebánya)	0,6%	Pezinok (Bazin)	0,1%
Humenné (Homonna)	2,1%	Ružomberok (Rózsahegy)	0,5%	Bratislava IV. (Pozsony IV.)	0,0%
Liptovský Mikuláš (Liptószentmiklós)	2,0%	Hlohovec (Galgóc)	0,4%	Tvrdošín (Turdossin)	0,0%
Veľký Krtíš (Nagykürtös)	1,8%	Martin (Túrócszentmárton)	0,4%	Námestovo (Námesztó)	0,0%
Banská Štiavnica (Selmecbánya)	1,8%	Malacky (Malacka)	0,4%	Bytča (Nagybiccse)	0,0%
Krupina (Korpona)	1,8%	Kysucké Nové Mesto (Kiszucaújhely)	0,4%		
Košice I. (Kassa I.)	1,7%	Myjava (Miava)	0,4%		

Ha kifejezetten a magyarok által leginkább lakott járásokat vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a 2001-es adatok szerint két fő csoportra oszthatóak. Valamivel több, mint felükben a romák becsült aránya nem haladja meg az 1,1 százalékot, hat járásban azonban 4 százalék felett van. Ezen hat járás közül négy a Kassai kerület, kettő pedig a Besztercebányai kerület részét képezi, azt mondhatjuk tehát, hogy a teljes populációhoz hasonlóan itt is a keleti járásokban nagyobb a romák feltelezett aránya. Losonc és Nagykürtös egyik csoportba sem besorolható, a kettő határán található.

7. táblázat. Romák aránya a magyarlakta járásokban, 2001¹²

Járás	Magyarok aránya (%)	Romák aránya (%)	Romák aránya (járás rangsor)
Dunaszerdahely	83,3	1,0	39
Komárom	69,1	1,1	34
Rimaszombat	41,3	4,7	10
Galánta	38,6	0,7	44
Érsekújvár	38,3	0,6	46
Sellye	35,7	1,0	37
Rozsnyó	30,6	4,7	9
Tóketerebes	29,3	4,4	11
Léva	27,9	1,0	35
Losonc	27,6	2,8	18
Nagykürtös	27,4	1,8	24
Nagyőrce	22,0	6,8	5
Szenc	20,4	0,1	71
Kassa-vidék	13,2	5,0	8
Nagy Mihály	11,7	4,0	12

¹² Népszámlálási eredmények 2001. *Tab. 115 Bývajúce obyvateľstvo podľa pohlavia a podľa národnosti*. Statistics.sk. http://www.statistics.sk/webdata/scitanie/def_sr/zostavy.html?okres=100000 Letöltve: 2009. december 1.

8. táblázat. Telepeken lakó romák aránya Szlovákia járásaiiban, 2004
(a 2001-es népszámlálási adatok teljes populáció bázisával számolva)¹³

Revúca (Nagyőröce)	45,5%	Žiar nad Hronom (Garamszentkereszt)	8,6%	Košice III. (Kassa III.)	1,3%
Gelnica (Gölnicbánya)	31,1%	Malacky (Malacka)	7,9%	Banská Bystrica (Besztercebánya)	1,1%
Kežmarok (Késmárk)	30,8%	Brezno (Breznóbánya)	7,5%	Púchov (Puhó)	1,1%
Spišská Nová Ves (Igló)	28,9%	Galanta (Galánta)	7,3%	Dolný Kubín (Alsókubín)	1,0%
Rimavská Sobota (Rimaszombat)	28,3%	Dunajská Streda (Dunaszerdahely)	6,7%	Košice I. (Kassa I.)	1,0%
Rožnava (Rozsnyó)	26,9%	Liptovský Mikuláš (Liptószentmiklós)	6,7%	Ilava (Illava)	0,8%
Vranov nad Topľou (Varannó)	24,0%	Košice II. (Kassa II.)	6,5%	Čadca (Csaca)	0,7%
Levoča (Lőcse)	23,1%	Levice (Léva)	5,9%	Prievidza (Privigyé)	0,7%
Košice-Okolie (Kassa-vidék)	23,1%	Detva (Gyetva)	5,8%	Pezinok (Bazin)	0,4%
Trebišov (Tőketerebes)	22,2%	Žarnovica (Zsarnóca)	5,6%	Partizánske (Simony)	0,4%
Sabinov (Kisszeben)	18,1%	Senica (Szenice)	5,5%	Trnava (Nagyszombat)	0,3%
Michalovce (Nagymihály)	17,3%	Šaľa (Sellye)	4,8%	Myjava (Miava)	0,3%
Stará Lubovňa (Ólubló)	16,7%	Nové Zámky (Újvár)	4,3%	Senec (Szenc)	0,2%
Lučenec (Losonc)	16,4%	Banská Štiavnica (Selmecbánya)	4,3%	Trenčín (Trencsén)	0,1%
Bardejov (Bártfa)	15,2%	Komárno (Komárom)	3,7%	Žilina (Zsolna)	0,0%

¹³ Atlas rómskych komunít.

8. sz. táblázat folytatása

Poprad (Poprád)	14,7%	Topolčany (Nagytopolcsány)	3,1%	Tvrdošín (Turdossin)	0,0%
Svidník (Felsővízköz)	14,6%	Nové Mesto nad Váhom (Vágújhely)	3,0%	Turčianske Teplice (Stubnyafürdő)	0,0%
Sobrance (Szobránc)	12,6%	Nitra (Nyitra)	3,0%	Považská Bystrica (Vágbeszterce)	0,0%
Stropkov (Sztropkó)	12,2%	Zlaté Moravce (Aranyosmarót)	2,8%	Námestovo (Námesztó)	0,0%
Prešov (Eperjes)	11,5%	Martin (Túrócszentmárton)	2,6%	Bytča (Nagybiccse)	0,0%
Zvolen (Zólyom)	10,6%	Ružomberok (Rózsahegy)	2,2%	Bratislava V. (Pozsony V.)	0,0%
Krupina (Korpona)	10,4%	Bánovce nad Bebravou (Bán)	1,9%	Bratislava IV. (Pozsony IV.)	0,0%
Velký Krtíš (Nagykürtös)	9,9%	Košice IV. (Kassa IV.)	1,8%	Bratislava III. (Pozsony III.)	0,0%
Poltár (Poltár)	9,8%	Piešťany (Pöstyén)	1,8%	Bratislava II. (Pozsony II.)	0,0%
Humenné (Homonna)	9,7%	Hlohovec (Galgóc)	1,5%	Bratislava I. (Pozsony I.)	0,0%
Snina (Szinna)	9,2%	Skalica (Szakolca)	1,5%		
Medzilaborce (Mezőlaborc)	8,8%	Kysucké Nové Mesto (Kiszucaújhely)	1,4%		

Ha a 2004-es kutatás adataira támaszkodunk, arányaiban jelentősen eltérő, de tendenciáiban hasonló képet kapunk. A romák által leginkább lakott 12 járásnak csak a sorrendje változik a két adatsor közt, ennyiben a két lista egymást erősíti. A romák legmagasabb arányát Nagyrőce esetén feltételezhetjük (45,5%), de további két járásban ez az arány 30 százalék felett, 10 járásban 20, 22 járásban pedig 10 százalék felett van, és a 79-ből csupán 41 járásban van 5 százalék alatt. Figyelemre méltó, hogy a rangsor első 28 helyén csak besztercebányai, kassai és eperjesi járásokat találunk, ami rokonságot mutat a népszámlálási adatokkal is. A lista másik végét jellemzően pozsonyi, zsolnai és trencsényi járások alkotják. Érdekes tény a kassai körzetek visszaesése: ennek oka egyértelműen az, hogy a felmérés a telepen lakó romákra koncentrál, Kassán viszont a roma populáció tömege panelházakban lakik. Hasonló a helyzet az eleve alacsony arányszámokat produkáló pozsonyi járásokkal is.

Ha a 2004-es adatokat csak a 2001-es népszámlálás alapján a magyarok által leginkább lakott járásokban nézzük, más „magasságban” ugyan, de megismétlődik a fent látott két csoportra való szétoszlás. A járások közül hétben 15 százalék feletti a romák aránya, a maradék nyolcban viszont 10 százalék alatti. (Az előző táblázatban a csoportokból kimaradó Losonc az első, Nagykürtös az utóbbi kategóriába került.) Az előzőekhez hasonló módon a nagy arányú roma népességgel rendelkező járások kivétel nélkül a Kassai és Besztercebányai kerületekben találhatóak.

9. táblázat. Telepeken lakó romák aránya a magyarlakta járásokban, 2004 (a 2001-es népszámlálási adatok teljes populáció bázisával számolva)

Járás	Magyarok aránya 2001 (%)	Romák aránya 2004 (%)	Romák aránya (járás rangsor)
Dunaszerdahely	83,3%	6,7%	32
Komárom	69,1%	3,7%	42
Rimaszombat	41,3%	28,3%	5
Galánta	38,6%	7,3%	31
Érsekújvár	38,3%	4,3%	40
Sellye	35,7%	4,8%	39
Rozsnyó	30,6%	26,9%	6
Tőketerebes	29,3%	22,2%	10

Járás	Magyarok aránya 2001 (%)	Romák aránya 2004 (%)	Romák aránya (járási rangsor)
Léva	27,9%	5,9%	35
Losonc	27,6%	16,4%	14
Nagykürtös	27,4%	9,9%	23
Nagyróce	22,0%	45,5%	1
Szenc	20,4%	0,2%	43
Kassa-vidék	13,2%	23,1%	9
Nagymihály	11,7%	17,3%	12

2. Romák és magyarok

A roma populáció számának meghatározásánál is nehezebb feladatra vállalkozunk, ha az ún. „magyar cigányok”, azaz a magyar anyanyelvű romák számáról és eloszlásáról akarunk beszélni. A 2001-es népszámlálás során ugyan érdeklődtek a megkérdezettek anyanyelvéről is, azonban a kép hasonló, mint az etnikai önbevallás esetén: a kisebbségi nyelvek jelentős alulreprezentációját feltételezhetjük.

A statisztikából kiderül, hogy a magát romának valló 89 920 lakos közül 59 174 jelölte meg a roma nyelvet anyanyelvként (65,8%); a fennmaradó mintegy egy harmad nagy része szlovák anyanyelvűként definiálta magát (22,8%), csaknem 9000 megkérdezett pedig magyarként (9,9%). Ez a „keresztbe jelölés” azonban a másik irányban is létező jelenség: 37 803 magát szlováknak valló állampolgár a roma nyelvet jelölte meg anyanyelvként (a szlovák populáció 0,8%-a) és hasonló a helyzet 2 018 magát magyarként definiáló megkérdezett esetében is (ez a szlovákiai magyarok kevesebb, mint 0,4%-a). Ennek értelmében összesen csaknem 100 000 szlovákiai állampolgár jelölte meg anyanyelvként a romát, ami 10 000 fővel több, mint a magukat romának vallók száma.

A nyelvi adatok alapján megengedhetjük magunknak azt a feltételezést, hogy a magukat romának vallókat és a roma anyanyelvű, de nem a roma etnikumhoz tartozó válaszadókat egyaránt a roma populációhoz sorolhatjuk. Ez a népesség összesen 130 194 főt tenne ki. Hasonló logikával a magyarul beszélő romák számát ugyan a népszámlálás 8 869 főre teszi, ehhez azonban a roma anyanyelven beszélő magyarok 2 018 fős populációját hozzáadva 10 887 főt kapunk. Ez azonban feltehetően jelentősen alulbecsüli a „magyar cigányok” számát, ezért más becslések használatára kényszerülünk.

10. táblázat. Szlovákia lakossága nemzetiség és anyanyelv szerint, 2001¹⁴

Anyanyelv	Nem	Nemzetiség												Összesen
		Szlovák	Magyar	Roma	Ruszin	Ukrán	Cseh	Német	Lengyel	Horvát	Szerb	Egyéb	Ismeretlen	
Szlovák	férfi	2 171 499	4 911	10 489	637	552	3 370	828	111	54	32	935	1 596	2 195 014
	nő	2 295 184	4 505	9 994	541	576	3 421	643	163	54	33	650	1 439	2 317 203
	össz.	4 466 683	9 416	20 483	1 178	1 128	6 791	1 471	274	108	65	1 585	3 035	4 512 217
Magyar	férfi	25 123	243 513	4 510	15	17	221	93	6	7	1	89	377	273 972
	nő	30 113	263 707	4 359	22	65	203	60	6	6	4	60	352	298 957
	össz.	55 236	507 220	8 869	37	82	424	153	12	13	5	149	729	572 929
Roma	férfi	19 101	1 024	30 060	9	9	48	1	0	0	0	10	162	50 424
	nő	18 702	994	29 114	8	10	41	0	0	0	0	4	151	49 024
	össz.	37 803	2 018	59 174	17	19	89	1	0	0	0	14	313	99 448
Ruszin	férfi	13 651	4	25	11 116	1 346	21	0	0	0	1	25	72	26 261
	nő	15 234	11	15	11 635	1 650	24	0	2	0	0	14	61	28 646
	össz.	28 885	15	40	22 751	2 996	45	0	2	0	1	39	133	54 907
Ukrán	férfi	572	13	3	37	2 567	13	1	1	0	0	6	6	3 219
	nő	770	23	1	46	3 773	5	1	7	0	0	15	19	4 660
	össz.	1 342	36	4	83	6 340	18	2	8	0	0	21	25	7 879
Cseh	férfi	3 348	165	43	17	11	15 599	32	9	1	3	1 206	309	20 743
	nő	4 851	149	35	21	23	21 052	18	12	1	0	917	379	27 458
	össz.	8 199	314	78	38	34	36 651	50	21	2	3	2 123	688	48 201
Német	férfi	842	56	3	0	1	19	1 605	0	6	0	84	16	2 632

¹⁴ Népszámlálási eredmények 2001. *Tab. 156 Bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti, podľa materinského jazyka a pohlavia.* Statistics.sk. http://www.statistics.sk/webdata/scitanie/def_sr/zostavy.html?okres=100000 Letöltve: 2009. december 1.

Nemzetiség														
Anya-nyelv	Nem	Szlovák	Magyar	Roma	Ruszin	Ukrán	Cseh	Né- met	Lengyel	Hor- vát	Szerb	Egyéb	Ismeretlen	Összesen
	nő	1474	69	1	0	2	52	2020	3	9	0	62	19	3711
	össz.	2316	125	4	0	3	71	3625	3	15	0	146	35	6343
Lengyel	férfi	142	5	0	1	2	4	0	641	0	0	6	12	813
	nő	282	6	0	2	3	7	1	1607	0	0	5	5	1918
	össz.	424	11	0	3	5	11	1	2248	0	0	11	17	2731
Horvát	férfi	90	5	0	0	0	1	0	0	424	17	13	5	555
	nő	110	6	0	0	0	3	2	0	306	0	3	3	433
	össz.	200	11	0	0	0	4	2	0	730	17	16	8	988
Szerb	férfi	18	1	0	0	0	1	0	0	3	254	23	7	307
	nő	21	0	0	0	0	0	0	0	0	76	7	0	104
	össz.	39	1	0	0	0	1	0	0	3	330	30	7	411
Egyéb	férfi	317	16	2	5	35	13	7	1	6	5	3720	80	4207
	nő	363	13	4	6	68	15	2	3	3	1	2622	38	3138
	össz.	680	29	6	11	103	28	9	4	9	6	6342	118	7345
Ismeretlen	férfi	6566	676	635	48	44	244	54	10	8	6	127	25950	34368
	nő	6481	656	627	35	60	243	37	20	2	1	82	23444	31688
	össz.	13047	1332	1262	83	104	487	91	30	10	7	209	49394	66056
Össze- sen	férfi	2241269	250389	45770	11885	4584	19554	2621	779	509	319	6244	28592	2612515
	nő	2373585	270139	44150	12316	6230	25066	2784	1823	381	115	4441	25910	2766940
	össze- sen	4614854	520528	89920	24201	10814	44620	5405	2602	890	434	10685	54502	5379455

Az 1980-as népszámlálási adatok szerint a romák mintegy 78,7 százaléka a szlovák, 20 százalék pedig a magyar etnikumhoz tartozónak vallotta magát. Vaňo úgy véli, ezek az arányok a kohorsz-elemzés eszközeit felhasználva a továbbiak szempontjából is relevánsak lehetnek, ugyanis mint fent láttuk, az akkori önbevallást döntő módon a válaszadó településén többségben lévő etnikai csoport mivolta befolyásolta, ez pedig változatlan maradt.¹⁵ Ennek megfelelően, és a korábbi 380 000 főre becsült roma populációt alapul véve 76 000 főre becsülhetnénk a reális szlovákiai „magyar cigány” populációt. A különbség a népszámlálási adatokhoz képest az eddigieknél is szembetűnőbb: a torzítást jelző szorzó itt csaknem hétszeres. Ennek okát abban kereshetjük, hogy az alulreprezentációra való nyomás immár kétoldalú: mind magyarként, mind romaként feltételezhető a megkérdezettek öncenzúrája, mivel a válaszadóknak *kétszeres kisebbségi* voltukat kell bevallaniuk („Nem csak roma, de még magyar is”, ill. „Nem csak magyar, de még roma is.”). Meg kell jegyezni azonban, hogy a demográfus nem anyanyelvről, csupán önbevallásról beszél: feltételezhetjük, hogy nem minden magyarul lakott településen élő roma beszéli a magyar nyelvet, ami egy kisebb érték felé mozdítja becslésünket. A szlovákok által lakott településeken magyarul tudó romák száma vélhetően töredékes.

Az 1980-as népszámlálási adatokra támaszkodva Gyurgyík bemutatja, hogy a romák aránya Dél-Szlovákia területén akkor a teljes népességben 4,7%-ot, a magyarok között azonban 7,2%-ot tett ki. Az adatok szerint három kivétellel az egyes járásokon belül is jelentősen nagyobb volt a romák aránya a magyarok közt, mint a teljes népességben.¹⁶

Az 1980-as adatok szerint tehát Dél-Szlovákia jársaiba és a két nagyvárosba koncentráldott a roma populáció csaknem fele, mintegy 100.000 fő, akiknek a 40 százaléka mondta magát magyarnak. A két nagyvárost, Pozsony-vidéket és Nyitrát leszámítva a fennmaradó 13 járásban alig kevesebb mint 80 000 roma élt (a lakosság 6,8 százaléka), és közel fele (49%) vallotta magát magyarnak. Gyurgyík az 1980-as adatokat figyelembe véve úgy látja, a romák jelenlegi arányát a magyar nemzetiségűek között 12,5 százalékra, a magyar anyanyelvűek között 12,9 százalékra becsülhetjük, ezek alapján számuk pedig 65 000 és 74 000 közé eshet, azaz közvetlenül

¹⁵ Vaňo 2001. 11.

¹⁶ Gyurgyík László – Horváth István – Kiss Tamás: Demográfiai folyamatok, etno-kulturális és társadalmi reprodukció. In Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 2010. 108.

a Vaňo-féle becstült adat alá.¹⁷ Megjegyeznénk, hogy a két legutóbbi adatsor vonatkozó oszlopainak összehasonlítása jól mutatja a 2001-es adatok reprezentativitásának problémáját is: bár nincs tudomásunk a roma populáció jelentős országon belüli átrendeződéséről, Galánta 6,7-szeresen, Dunaszerdahely 4,4-szeresen, Léva 4,1%-szeresen alulreprezentált a 2001-es mintában a húsz évvel korábbiakhoz képest, míg például Kassa-vidék és Tőketerebes csak kétszeresen. Ebből nyilvánvaló, hogy a 2001-es adatok hibája nem konstans mértékű, a regionális adatok használata ezért csak korlátozott magyarázó erővel és főleg korlátozott megbízhatósággal bír.

11. táblázat. A cigányok száma és aránya a teljes és a magyar népességben belül Dél-Szlovákia járásában 1980-ban¹⁸

	Össz- népesség	Magya- rok	Cigányok		Cigányok aránya	
			Össze- sen	Ebből magyar	A teljes népesség- ben	Magyarok közt
Rimaszombat	98 638	46 825	13 966	10 701	14,2	22,9
Losonc	95 557	22 893	8 542	4 584	8,9	20,0
Rozsnyó	85 622	22 465	10 823	2 860	12,6	12,7
Kassa vidék	99 227	10 312	9 796	1 303	9,9	12,6
Tőketerebes	117 643	45 801	10 422	4 449	8,9	9,7
Galánta	140 912	62 543	6 624	3 874	4,7	6,2
Léva	122 240	40 499	5 026	2 001	4,1	4,9
Dunaszerda- hely	104 096	91 452	4 572	4 005	4,4	4,4
Komárom	110 369	79 363	3 297	2 903	3,0	3,7
Nagykürtös	45 887	14 536	2 573	418	5,6	2,9
Érsektújvár	153 199	63 141	3 609	1 778	2,4	2,8
Pozsony vidék	144 129	10 312	3 139	288	2,2	2,8
Pozsony	380 259	18 731	3 910	458	1,0	2,4
Kassa	202 368	8 070	7 986	191	3,9	2,4
Nyitra	205 697	14 567	4 455	56	2,2	0,4
Dél-Szlovákia	2,105,843	551,510	98,740	39,869	4,7	7,2

¹⁷ Gyurgyík – Horváth – Kiss, i.m. 107–109.

¹⁸ Gyönyör i.m. 143–144.

12. táblázat. A romák 1980-as és 2001-es népszámlálás által mért arányainak járásonkénti összehasonlítása

Járás	Romák aránya 1980 (%)	Romák aránya 2001 (%)	Arány
Galánta	4,7	0,7	6,7
Dunaszerdahely	4,4	1,0	4,4
Léva	4,1	1,0	4,1
Érsekújvár	2,4	0,6	4,0
Losonc	8,9	2,8	3,2
Nagykürtös	5,6	1,8	3,1
Rimaszombat	14,2	4,7	3,0
Rozsnyó	12,6	4,7	2,7
Komárom	2,9	1,1	2,6
Tókterebes	8,9	4,4	2,0
Kassa-vidék	9,9	5,0	2,0

13. táblázat. Romák aránya a településeken élő magyarok aránya szerint, 2001¹⁹

Magyarok aránya	Romák aránya
90% – 100%	0,3%
80% – 89,9%	1,2%
70% – 79,9%	2,4%
60% – 69,9%	2,5%
50% – 59,9%	3,7%
40% – 49,9%	4,8%
30% – 39,9%	1,7%
20% – 29,9%	1,4%
10% – 19,9%	1,9%
5% – 9,9%	1,5%
0% – 4,9%	1,6%

¹⁹ Népszámlálási eredmények 2001. TAB. 115 *Bývajúce obyvatelstvo podľa pohlavia a podľa národnosti*. Adatbázis.

Ha azt vizsgáljuk, melyek azok a települések ahol a legtöbb roma él, a 2001-es adatok szerint azt találjuk hogy a 40% és 60% közötti arányú magyar populációval rendelkező településeken a romák aránya jóval nagyobb, mint a többi helyen; aránylag magas értékeket kapunk még 60% és 80% között. A 40% és 80% által határolt sávon kívül eső településeken a romák átlagos aránya is jóval alacsonyabb. Elképzelhető, hogy a vegyes településeken a roma identitás „felszabadultabban” jelenhet meg, azaz kisebb a nyomás a konformitás irányába. Másrészt ismét csak feltételezéseink lehetnek arról, az eltérő etnikai összetétel mennyiben befolyásolta az egyes településeken élők önbevallásának torzulását.

3. A roma lakosság struktúrája

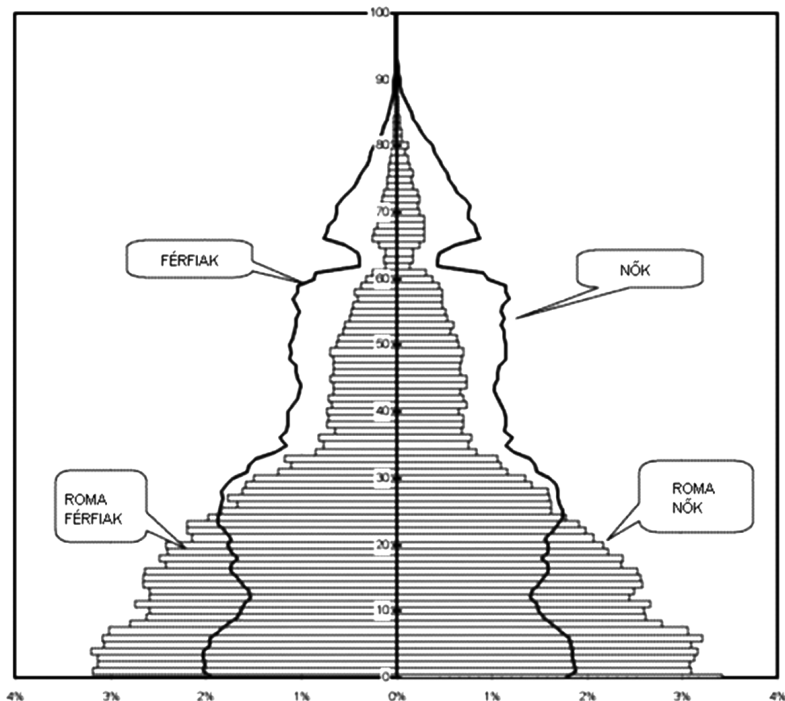
A továbbiakban a roma lakosság néhány alapvető demográfiai mutatójával foglalkozunk. Az adatok szűkösségének és megbízhatatlanságának okán azzal a feltételezéssel élünk, hogy a szlovák anyanyelvű és magyar anyanyelvű roma populáció demográfiai jellemzői nem térnek el egymástól rendszerszerűen, ezért a teljes roma populációra vonatkozó adatokat fogjuk vizsgálni. Ez a módszer javítja mind az elérhető adatok mennyiségét, mind azok vélt megbízhatóságát.

A 2001-es népszámlálási adatok szerint a roma etnikum az egyetlen olyan 1000 főnél többet számláló nemzetiség Szlovákiában, melynek több férfi, mint női tagja van.²⁰ Ez az adat már 1980-ban is jellemző volt az etnikai csoportra.²¹ Ennek oka abban kereshető, hogy mintegy 4 százalékkal több fiúgyermek születik, mint lány. Az arány csupán az ötvenedik életév körül fordul meg, afelett a nők kerülnek abszolút többségbe. Ez egyértelműen a roma férfiak alacsonyabb születéskor várható életartama miatt van.

²⁰ Az ezer fős kitételre három nemzetiség, a horvát, a szerb és a zsidó miatt van szükség. Ebben az esetben a férfiak többségi helyzetének oka feltételezhetően az, hogy a populációban többségében vannak a migránsok, azaz a nem Szlovákiában születettek.

²¹ Vaňo i.m. 9.

1. ábra. A roma populációk korfája az átlagos korfára vetítve, 1980²²

Jelentős az eltérés a romák és a többi etnikai csoport között a korcsoportok tekintetében is. Szlovákia nemzetiségei között a romák esetében a legnagyobb az ezer főre jutó kisgyermekek száma: a népszámlálási adatok szerint 1000 szlovákiai romából 144 négy év alatti életkorú, szemben a szlovákokra jellemző 52-vel. A kontraszt még nagyobb ha az adatot az 1000 magyarra jutó 41 hasonló korú gyerekekkel vetjük össze. A különbség a magyarok és szlovákok között is jelentős, ezt azonban a magyar lakosság elöregedése és a fiatalok identitásválasztása okozza, és aligha jelentkezik a magyar és szlovák anyanyelvű romák összehasonlításában.

²² Az 1980-as népszámlálási adatok alapján Vaňo i.m. 10.

14. táblázat. Szlovákia háztartásai gyerekszám, a családfő nemzetisége és a háztartás típusa alapján, 2001²³

Családfő nemzetisége	Háztartás formája	Háztartások eltartott gyerekszám alapján								Eltartott gyerekek	Átlagos gyerekszám	
		0	1	2	3	4	5	6+	Összesen	összesen	összes gyerekekkel	
Szlovák	Teljes család	43 9169	219 997	242 589	67 184	15 933	4 614	2 803	992 289	1 012 269	1,02	1,83
	ebből: a nő aktív	199 495	199 851	230 182	62 899	14 475	4 003	2 244	713 149	941 758	1,32	1,83
	ebből: a nő nem aktív	239 674	20 146	12 407	4 285	1 458	611	559	279 140	70 511	0,25	1,79
	Csonka család	9 1251	75 771	33 347	6 711	1 360	405	252	209 097	171 744	0,82	1,46
Magyar	Teljes család	63 721	29 473	27 690	4 645	854	288	203	126 874	105 013	0,83	1,66
	ebből: a nő aktív	28 041	26 298	25 582	4 138	712	232	156	85 159	94 928	1,11	1,66
	ebből: a nő nem aktív	35 680	3 175	2 108	507	142	56	47	41 715	10 085	0,24	1,67
	Csonka család	12 353	8 251	3 231	567	123	42	32	24 599	17 331	0,7	1,42
Roma	Teljes család	3 905	2 770	3 238	2 252	1 374	747	829	15 115	30 926	2,05	2,76
	ebből: a nő aktív	2 404	2 272	2 657	1 836	1 038	559	603	11 369	24 193	2,13	2,70
	ebből: a nő nem aktív	1 501	498	581	416	336	188	226	3 746	6 733	1,8	3,00
	Csonka család	1 090	1 351	869	429	213	95	102	4 149	6 427	1,55	2,10
Összesen	Teljes család	523 920	259 250	280 674	75 877	18 601	5 764	3 937	1 168 023	1 177 955	1,01	1,83
	ebből: a nő aktív	236 166	233 876	264 390	70 340	16 526	4 869	3 067	829 234	1 084 682	1,31	1,83
	ebből: a nő nem aktív	287 754	25 374	16 284	5 537	2 075	895	870	338 789	93 273	0,28	1,83
	Csonka család	108 029	88 553	38 896	8 102	1 794	567	417	246 358	203 487	0,83	1,47

²³ Népszámlálási eredmények 2001. *Tab. 456 Cenzové domácnosti rodinné podľa počtu závislých detí, podľa národnosti osoby na čele domácnosti a podľa druhu domácnosti.* Statistics.sk. http://www.statistics.sk/webdata/scitanie/def_sr/zostavy.html?okres=100000
Letöltve: 2009. december 1.

Meglátásainkat a családonkénti átlagos gyerekszámra vonatkozó mérés is alátámasztja: a romák esetében a teljes családokra átlagosan 2,76, a csonka családokra 2,10 gyermek jut, ami jelentősen magasabb a szlovákokra (1,83, illetve 1,46) és a magyarokra (1,66 és 1,42) jutó adatoknál. Nincs jelentős eltérés a csonka családokban felnövő gyerekek arányában a három nemzetiség közt: a szlovákoknál ez 7,8%, a magyaroknál 7,6%, a romáknál pedig az ennél némileg nagyobb 9,4%. Ennél nagyobb az olló viszont az olyan gyermekek arányában, akik egy gazdaságilag nem aktív édesanyát tartalmazó családban nőnek fel: a szlovák gyermekek csupán 6, a magyaroknak pedig 8,2 százaléka mondhatja ezt el, szemben a romák 18 százalékaival.

15. táblázat. Eltartott gyerekek eloszlása nemzetiségenként és családtípusonként²⁴

Családtípus	Szlovák	Magyar	Roma
Teljes család	85,5%	85,8%	82,8%
ebből: a nő aktív	79,5%	77,6%	64,8%
ebből: a nő nem aktív	6,0%	8,2%	18,0%
Csonka család	14,5%	14,2%	17,2%
Összesen	100%	100%	100%

A roma korfa alsó részének kiterjedése egészen mintegy 30 éves korig meghaladja a szlovák és magyar korfáét, azaz az 1000 főre jutó, adott korcsoporthoz tartozók aránya minden öt éves kohorszban nagyobb. Hasonlóan drámai a korfa összeszűkülése 40 év felett: a 30 és 40 közötti tíz évre jutók nemzetiségek közti relatív kiegyensúlyozottsága után 40 felett a romák hirtelen „elfogynak”: míg 1000 szlovákra 39 személy 60 és 64 év közötti, a magyar közül pedig 51, a romák esetében ez a szám mindössze 13. Míg 1000 szlovák közül 18 tartozik a 80 év feletiek kategóriájába, ugyanennyi magyar közül pedig 25, a romák közül csak kettő. Ez a különbség két fő faktornak tudható be: a romák magas természetes szaporulatának és alacsonyabb várható élettartamának.

²⁴ U.o.

16. táblázat. 1000 főre jutó lakosok száma korcsoport és nemzetiség szerint²⁵

Korcsoport	Szlovák	Magyar	Roma	Ruszin	Ukrán	Cseh	Német	Horvát	Szerb
0–4	52	41	144	23	14	7	20	19	18
5–9	64	48	126	31	23	12	23	24	62
10–15	76	61	117	40	35	27	39	42	44
15–19	84	71	107	44	43	33	34	43	67
20–24	89	76	93	55	53	41	48	42	53
25–29	81	75	86	55	74	55	42	47	48
30–34	67	66	71	52	80	67	43	72	83
35–39	70	73	66	68	97	82	57	79	131
40–44	74	80	57	76	103	85	56	94	147
45–49	76	85	44	78	97	110	69	101	120
50–54	63	68	31	84	92	121	65	90	90
55–59	46	58	17	67	63	99	85	73	32
60–64	39	51	13	73	55	77	84	72	44
65–69	36	46	10	79	52	67	95	42	16
70–74	32	41	7	72	44	55	100	48	7
75–79	25	31	4	56	42	32	70	40	21
80+	18	25	2	41	26	23	59	39	7
Ismeretlen	8	4	5	7	7	8	13	34	9
Összesen	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000

²⁵ Népszámlálási eredmények 2001. *Tab. 155 Bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti a podľa pohlavia, pä ročných vekových skupín a štátnej príslušnosti*. Statistics.sk. http://www.statistics.sk/webdata/scitanie/def_sr/zostavy.html?okres=100000 Letöltve: 2009. december 1.

Tanulmányában hasonló folyamatokat lát Vaňo is, számítása szerint a nem-roma populáción belül a 15 év alatti gyerekek aránya 17%, a romák esetében azonban ez ennek több mint duplája (37%). Ezzel szemben a roma népességnek csak mintegy 2 százaléka áll 60 éven felüliekből, szemben a nem-romák 12,2%-os arányával.

17. táblázat. Romák becült száma Szlovákiában korcsoportonként, 2001

<i>Korcsoport</i>	<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>	<i>Összesen</i>
0–4	20 552	19 695	40 247
5–9	25 650	24 597	50 247
10–14	25 282	24 278	49 560
15–19	22 826	21 896	44 722
20–24	18 210	17 617	35 827
25–29	16 504	16 409	32 913
30–34	14 687	14 178	28 865
35–39	13 812	13 279	27 091
40–44	11 609	10 872	22 481
45–49	8 516	8 395	16 911
50–54	5 360	5 616	10 976
55–59	2 768	3 531	6 299
60–64	2 003	3 007	5 010
65–69	1 342	2 529	3 871
70–74	710	1 728	2 438
75–79	296	879	1 175
80–84	61	204	265
85+	12	40	52
Összesen	190 200	188 750	378 950

A foglalkoztatással kapcsolatosan minden tekintetben az új népszámlálási adatokra vagyunk szorulva, mivel az 1980-as adatsor még a rendszerváltás előtt született. Akkor a szlovák nemzetiségű romák 33,8, a magyar nemzetiségű romák 38 százaléka volt aktív kereső, miközben a szlovák nemzetiségű lakosság 49,7, illetve a magyarok 48,5 százaléka mondhatta el magáról ugyanezt.²⁶ A romák és nem-romák közti eltérés a foglalkoztatásban az azóta eltelt években minden bizonnyal tovább nőtt.

²⁶ Gyönyör 1989. 144.

18. táblázat. Szlovákia lakossága gazdasági aktivitás, nemzetiség és nemek szerint, 2001²⁷

GAZDASÁGI AKTIVITÁS	Szlovák	Magyar	Roma	Ruszin	Ukrán	Cseh	Német	Lengyel	Horvát	Szerb
Gazdaságilag aktív	2375057	268044	39329	11098	6349	25948	2263	1725	488	282
%	51,5%	51,5%	43,7%	45,9%	58,7%	58,2%	41,9%	66,3%	54,8%	65,0%
– ebből: anyaságin	118529	12000	3473	293	320	1028	50	75	8	2
%	2,6%	2,3%	3,9%	1,2%	3,0%	2,3%	0,9%	2,9%	0,9%	0,5%
– ebből: munkanélküli	450391	68858	29673	1895	1172	3879	300	338	60	59
%	9,8%	13,2%	33,0%	7,8%	10,8%	8,7%	5,6%	13,0%	6,7%	13,6%
– ebből: dolgozó nyugdíjas	60564	6538	252	259	156	1638	245	35	31	4
%	1,3%	1,3%	0,3%	1,1%	1,4%	3,7%	4,5%	1,3%	3,5%	0,9%
– ebből: otthoni segítő	1951	307	11	3	6	40	5	4	0	2
%	0,0%	0,1%	0,0%	0,0%	0,1%	0,1%	0,1%	0,2%	0,0%	0,5%
– ebből: ténylegesen aktív	1743622	192329	5920	8648	4695	19363	1663	1273	389	215
%	37,8%	36,9%	6,6%	35,7%	43,4%	43,4%	30,8%	48,9%	43,7%	49,5%
Nem dolgozó nyugdíjas	851961	124100	6397	9103	2810	13789	2227	562	223	38
%	18,5%	23,8%	7,1%	37,6%	26,0%	30,9%	41,2%	21,6%	25,1%	8,8%
Egyéb független	49596	7155	1578	159	119	394	72	29	21	16
%	1,1%	1,4%	1,8%	0,7%	1,1%	0,9%	1,3%	1,1%	2,4%	3,7%
Eltartott	1338240	121229	42616	3841	1536	4489	843	286	158	98
%	29,0%	23,3%	47,4%	15,9%	14,2%	10,1%	15,6%	11,0%	17,8%	22,6%
Összesen	4614854	520528	89920	24201	10814	44620	5405	2602	890	434
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

²⁷ Népszámlálási eredmények 2001. *Tab. 157 Bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti, podľa najvyššieho skončeného stupňa školského vzdelania, stupňa ekonomickej aktivity, spoločenskej skupiny, odvetvia národného hospodárstva a podľa pohlavia.* Statistics.sk. http://www.statistics.sk/webdata/scitanie/def_sr/zostavy.html?okres=100000 Letöltve: 2009. december 1.

19. táblázat. Gazdaságilag aktív romák tevékenységi terület szerint, 2001²⁸

Gazdasági terület	Szám szerint	%
Mezőgazdaság, vadászat	1781	4,5%
Erdészet, fakitermelés	410	1,0%
Halászat, haltenyésztés	0	0,0%
Bányászat	150	0,4%
Ipari termelés	3812	9,7%
Áram-, gáz- és víztermelés	158	0,4%
Építőipar	2088	5,3%
Kis- és nagykereskedés szerelés	622	1,6%
Hotelek és éttermek	313	0,8%
Szállítás, raktározás	505	1,3%
Pénzpiac és biztosítások	12	0,0%
Ingatlanpiac, kölcsönök, K+F	318	0,8%
Közigazgatás, államvédelem, szoc.ellátás	2580	6,6%
Oktatás	296	0,8%
Egészségügy, szoc.gondoskodás	346	0,9%
Más szolgáltatás	2510	6,4%
Háztartásbeli	0	0,0%
Külföldi szervezetek és szövetségek	8	0,0%
Ismeretlen	23420	59,5%
Összesen	39329	100,0%

A 2001-es népszámlálási adatok alapján a gazdaságilag aktív romák aránya jelentősen, mintegy 8 százalékkal kisebb mint a szlovák és magyar népesség hasonló adatai. A valódi képet azonban jelentősen árnyalja, hogy míg a szlovák populáció esetében a munkanélküliek aránya a teljes népesség 9,8, a magyaroknál pedig 13,2 százalékát

²⁸ Népszámlálási eredmények 2001. *Tab. 157 Bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti, podľa najvyššieho skončeného stupňa školského vzdelania, stupňa ekonomickej aktivity, spoločenskej skupiny, odvetvia národného hospodárstva a podľa pohlavia.* Statistics.sk. http://www.statistics.sk/webdata/scitanie/def_sr/zostavy.html?okres=100000
Letöltve: 2009. december 1.

teszi ki, addig a romák esetében ez az arány 33 százalék.²⁹ Másképpen fogalmazva, míg a gazdaságilag aktív szlovákok 73,4 százaléka tartozik a ténylegesen aktívak³⁰ közé, a magyaroknak pedig 67,3 százaléka, a romáknak mindössze 15,1 százaléka esik ebbe a kategóriába. Azaz, amellet hogy a roma populáció csaknem fele gazdaságilag függő (javarészt eltartott gyerekek), valamint 7% nyugdíjas, 33% munkanélküli, 4% pedig anyaságin van, a populációnak mindössze 6,6 százalékaról mondható el, hogy ténylegesen aktív.

Némileg árnyaltabb képet kapunk, ha a foglalkoztatás szektorait tekintjük át. Ebben az esetben a fentivel azonos forrásból származtatott adatsor szerint a gazdaságilag aktív romák legnagyobb arányban az ipari termelésben foglalkoztatottak (9,7%), ezt követik a közigazgatásban és a szociális ellátórendszerben dolgozók (6,6%), az építőipar (5,3%) és mezőgazdaság (4,5%). Ezen adatok szerint a gazdaságilag aktív romák valamivel több, mint 40 százaléka része a nemzetgazdaság valamely szektorának, a többiek az „ismeretlen” kategóriába esnek. Az adatok közti eltéréseket egyértelműen a munkanélküliként megjelölt réteg egyes kategóriákba való statisztikai besorolása okozza.

4. Romák és oktatás

A szlovákiai roma népességnek a fentiekben bemutatott alacsony mértékű foglalkoztatási arányát gyakran a romák többségének alacsony iskolai végzettségével magyarázzák. Annak ellenére, hogy a romák egyik legnépesebb korcsoportját épp az iskolaköteles korú gyermekek alkotják – 2001-ben 36 718 –, a rendelkezésre álló nemzetközi kutatási adatok szerint³¹ a romák által is látogatott iskolák nincsenek felkészülve arra, hogy iskolai sikerességüket elősegítsék. Így a roma gyermekek hat évesen megkezdik ugyan iskolai életútjukat, de ez a nem-roma tanulókéhoz képest, sok esetben lényegesen korábban megszakad.

²⁹ Vélhetően a magyarokra vonatkozó adatot a szlovákokhoz képest részben torzítja (növeli) a benne foglalt, a szlovákokhoz képest nagyobb arányú roma válaszadó.

³⁰ Ezt az adatot a gazdaságilag aktívak számából képeztük a munkanélküliek, anyaságin lévők, dolgozó nyugdíjasok és otthoni segítők levonása után.

³¹ Lásd. pl. *Still separate, still unequal, Violations of the right to education of Romani children in Slovakia*. Amnesty International, 2008.

A 2001-es népszámlálási adatok szerint, a roma népesség mintegy 3,7 százaléka semmilyen iskolai végzettséggel sem rendelkezik, 4,7 százalékuk végzettségéről pedig nem rendelkezünk adatokkal. A szlovák és roma populáció végzettségének összehasonlítása egyértelműen rámutat arra, hogy míg a szlovák nemzetiségű lakosok több, mint háromnegyede az alapfokúnál magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik, addig a roma népesség szinte ugyanekkora hányadának (76,7%) legmagasabb iskolai végzettsége mindössze általános iskolai.

20. táblázat. Szlovák és roma populációk végzettségének összehasonlítása, 2001³²

Végzettség	<i>Roma</i>	<i>Szlovák</i>
Alapfokú	76,75%	24,69%
Szakiskolai	12,41%	29,85%
Középfokú	2,05%	33,44%
Felsőfokú	0,33%	10,35%
Nincs	3,69%	0,30%
Ismeretlen	4,77%	1,37%
Összesen	100%	100%

Ha ezen arányokat számszerűsítjük, s kiegészítjük a magyar nemzetiségű populáció adataival, akkor arra a megállapításra juthatunk, hogy a szlovák és a magyar lakosságtól eltérően a roma népesség töredéke járt csupán érettségit adó középiskolába, egyetemi végzettséget (BA, MA, PhD) pedig a 2001-es adatok szerint, mindössze 174-en szereztek.

Az Európa Tanács Emberjogi Főbiztosának 2006-ban közzétett adatai szerint, Szlovákiában, az adott iskolaévben, a roma gyermekek mindössze 3 százaléka végzett középiskolát, és 8 százaléka jutott be középfokú szakmunkásképző technikumba³³.

³² Népszámlálási eredmények 2001, 156. táblázat alapján.

³³ *A tale of two schools: segregating Roma into special education in Slovakia*. Amnesty International Publications, 2008. p. 11. <https://www-secure.amnesty.org/en/library/info/EUR72/007/2008/en> Letöltés dátuma: 2010. június. 19.

21. táblázat. A legmagasabb iskolai végzettség nemzetiségi hovatartozás szerint, 2001³⁴

<i>Legmagasabb iskolai végzettség</i>	<i>Szlovák</i>	<i>Magyar</i>	<i>Roma</i>
Általános iskola	907 115	158 693	40 831
Szakisola	914 476	120 521	5 925
Szaktunskáképző technikum	182 109	13 867	1 017
Érettségít adó szaktunskáképző technikum	231 181	16 107	378
Szakközépiskola	783 055	67 277	508
Gimnázium	214 118	31 634	202
Egyetem - BA	15 636	1 466	27
Egyetem - MA	343 950	21 087	128
Egyetem - PhD	20 589	1 099	19
Iskolai végzettség nélküli	10 978	1 890	1 963
Iskolai végzettségéről nincs adat	50 129	4 045	2 204
Iskolaköteles korú gyermekek	941 518	82 842	36 718
Összesen	3 042 550	520 528	89 920

Milan Olexa 2008-ban publikált elemzése,³⁵ amely összehasonlítja Szlovákia összlakosságának 1991-es és 2001-es iskolázottsági mutatóit, arra enged következtetni, hogy annak ellenére, hogy az 1991-es állapothoz képest az egész országra vonatkoztatva nőtt a csak általános iskolai végzettséggel rendelkezők száma,³⁶ abban a három kerületben, ahol a roma lakosság túlnyomó többsége él, nőtt a szakmaszerzőké és a középfokú végzettséggel rendelkezőké.

³⁴ Népszámlálási eredmények 2001. TAB. 157 Bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti, podľa najvyššieho skončeného stupňa školského vzdelania, stupňa ekonomickej aktivity, spoločenskej skupiny, SODB 2001 odvetvia národného hospodárstva a podľa pohlavia. http://www.statistics.sk/webdata/scitanie/def_sr/Data/100000/Z157A_100000.pdf Letöltve: 2010. június 13.

³⁵ Milan Olexa: Vzdelanostná štruktúra obyvateľstva SR podľa scítania obyvateľov, domov a bytov. In: *Forum Statisticum Slovacum*, 2008/1. 52–58. <http://www.ssd.sk/casopis/archiv/2008/fss0108.pdf>

³⁶ Míg 1991-ben a csupán általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya 21% volt, addig 2001-ben ez az arány meghaladta a 28%-ot. Szakiskolát végzetek aránya 1991-ben 19%, 2001-ben 17,5%. i.m. 58.

22. táblázat. A legmagasabb iskolai végzettség alakulása 1991–2001, Szlovákia három kerületében³⁷

Legmagasabb iskolai végzettség	Besztercebányai kerület		Eperjesi kerület		Kassai kerület	
	1991	2001	1991	2001	1991	2001
Általános iskola	31,5	23,2	28,7	21,8	28,0	20,9
Szakiskola	17,16	20,9	19,3	17,0	17,9	15,1
Szaktunókásképző technikum	2,4	1,3	1,3	5,3	2,1	6,4
Érettségit adó szaktunókásképző	1,8	5,0	1,8	5,2	1,7	4,1
Szakközépiskola	13,6	16,1	12,3	14,6	13,9	16,4
Gimnázium	2,8	4,2	2,7	4,0	3,5	5,2
Felsőfokú szakképzés	0,1	0,5	0,1	0,4	0,1	0,5
Egyetem	5,0	7,0	4,4	6,1	5,6	7,5
Iskolai végzettség nélküli	0,7	0,4	0,9	0,2	0,7	0,5
Iskolai végzettségéről nincs adat	0,8	2,0	0,5	1,3	0,8	1,9
Iskolaköteles korú gyermekek	23,8	19,4	28,0	24,2	25,6	21,5
Összesen	100	100	100	100	100	100

Ez a növekedés annak ellenére következett be, hogy a korai iskola-elhagyók és az évismétlő tanulók száma még mindig e három kerületben a legmagasabb Szlovákiában. A 2008–2009-es tanév évismétlési arányainak kerületi bontása egyértelműen rávilágít a nyugat-szlovákiai és kelet-szlovákiai területek tanulóinak iskolai sikeressége közötti nagyfokú különbségre: míg a pozsonyi kerületben az évismétlőknek a tanulói összlétszámhoz viszonyított aránya mindössze 1 százalék, addig ez a kassai kerületben több mint 6 százalék. Ráadásul, ha csak az alsó tagozatos tanulók évismétlési arányaira fókuszálunk, akkor a pozsonyi és a kassai kerület adatai között, több mint nyolcszoros különbséget találunk³⁸.

³⁷ Milan Olexa i.m. 55–56., 3. táblázat.

³⁸ 1–4 évf. pozsonyi kerület: évismétlő 108 tanuló, a tanulói összlétszám 0,63 %-a, kassai kerület: évismétlő 2722 tanuló, a tanulói összlétszám 8,45 %-a. *Ústav informácií a prognóze školstva*, (Oktatásügyi Előrejelzések Intézete) Statisztikai évkönyv, 2008–2009. <http://www.uips.sk/prehlady-skol/statisticka-rocenka---zakladne-skoly> Tab. 10–11.

23. táblázat. Az évismétlő tanulók aránya Szlovákia kerületeiben a 2008–2009-es tanévben³⁹

<i>Kerület</i>	<i>Teljes tanulószám</i>	<i>Évismétlők száma (1–9 évf.)</i>	<i>%</i>
Pozsonyi	34 302	351	1,0
Nagyszombati	33 793	586	1,39
Trencsényi	43 791	336	0,77
Nyitrai	40 852	864	1,69
Zsolnai	59 494	479	0,81
Besztercebányai	43 662	1 693	3,38
Eperjesi	74 119	2 554	3,42
Kassai	61 460	4 076	6,16

A 2008–2009-es iskolai adatoknak a tanulók nemzetiségi hovatartozása szerinti bontása ismét a 2001-es népszámlálási adatokban tapasztalt, a romák alulreprezentáltságát tükrözik. A vizsgált tanévben a több mint 420 000 általános iskolás közül mindössze 1245 roma tanulót jelöltek. Mivel, a jelen tanulmányban korábban bemutatott, a roma népesség számát meghatározni szándékozó becslések alapján egyértelműen feltételezhető, hogy ennél sokkal nagyobb számban vannak jelen a közoktatásban roma tanulók,⁴⁰ így kijelenthetjük, hogy mind a szlovák, mind a magyar nemzetiségűként regisztrált tanulók között nagyszámban lehetnek magukat „nem hivatalosan” romának vallók.

Szlovákiában a hivatalos adatok szerint⁴¹ a 2008–2009-es tanévben mindössze egy közoktatási intézményben folyt szlovák-roma kéttan nyelvű oktatás – a körmöcbányai gimnáziumban –, magyar-roma tanítási program pedig egy intézményben sem volt. Így a magyar nemzetiségű roma tanulók többsége feltehetően Dél-Szlovákia magyar tanítási nyelvű általános iskoláiban tanul, amelyek száma a tavalyi tanévben összesen 231 volt, közülük 115 kilenc-évfolyamos és 116 csak alsó tago-

³⁹ *Ústav informácií a prognóz školstva*. i.m. Tab.10–11.

⁴⁰ A tanulmány 17. táblázatában bemutatott becslés szerint, feltehetően több mint 90 000 roma iskoláskorú gyermekkel számolhatunk.

⁴¹ *Ústav informácií a prognóz školstva* (Oktatásügyi Előrejelzések Intézete) iskola-kereső számítógépes adatbázisa szerint. http://www.uips.sk/výber_škôl_podľa_kritérií · *Ústav informácií a prognóz školstva*.htm

zatot működtető.⁴² Szlovák-magyar kéttannyelvű program szerinti oktatás 36 iskolában valósult meg.

24. táblázat. Tanulók száma nemzetiségi hovatartozás szerint Szlovákia kerületeiben a 2008–2009-es tanévben⁴³

Kerület	Összes tanuló	szlovák	cseh	magyar	ukrán	ruszin	lengyel	német	roma	egyéb
Pozsonyi	34 707	33 628	52	773	22	4	6	19	5	198
Nagyszombati	42 084	32 259	61	9 577	6		5	3	110	63
Trencsényi	43 743	43 614	72	6	3	1	2	8	2	35
Nyitrai	50 949	38 853	48	11 830	4		3	5	145	61
Zsolnai	59 442	59 333	47	6	4		5	4	12	31
Besztercebányai	50 056	42 676	35	7 229	18	3	5	9	50	31
Eperjesi	74 718	74 029	55	6	158	175	6	4	261	24
Kassai	66 029	59 538	55	5 652	35	8	3	11	660	67
Összesen	421 728	383 930	425	35 079	250	191	35	63	1 245	510

E fenti gondolatmenet ellenőrzéseképp Gyönyör Józsefnek az 1980-as adatok alapján készített a dél-szlovákiai járásokban lakó romák arányát meghatározni próbáló javaslatai,⁴⁴ a 2001-es népszámlálási adatokra építő roma korfa,⁴⁵ valamint a 2008–2009-es tanév hivatalos adatai⁴⁶ alapján próbáljuk megbecsülni, hogy a dél-szlovákiai járások állami fenntartású általános iskoláinak magyar nemzetiségűként jegyzett tanulói között, hány roma lehet. A becslés során a roma népesség iskolaköteles korú csoportjának, azaz a 6–16 éves kohorsznak az arányait vesszük figyelembe, amely a teljes roma populáció 26,1 százalékát teszi ki.⁴⁷

⁴² Ústav informácií a prognóz školstva, (Oktatásügyi Előrejelzések Intézete) Počet základných škôl podľa vyučovacieho jazyka. (Az alapiskolák száma tanítási nyelvek szerint.) Tab. 2.š.

⁴³ Ústav informácií a prognóz školstva. i.m. Tab.13.

⁴⁴ Gyönyör, 1989. 143–144. Lásd részletesebben, jelen tanulmányban (11. táblázat.)

⁴⁵ Lásd. jelen tanulmány 10.o.

⁴⁶ Ústav informácií a prognóz školstva. i.m.

⁴⁷ Ez az adat egy becslést számítás alapján jött ki, melyben a 2001-es népszámlálási adatok járási lebontása és a magyar romák fent is idézett aránybecslése alapján meghatároztuk a magyar romák járásonként lehetséges populációját. A 2001-es népszámlálás

25. táblázat. A roma tanulók száma és becslt száma
Dél-Szlovákia járásaiban a 2008–2009-es tanévben⁴⁸

Járás	Összes tanuló (állami iskola)	Ebből			Feltehetően roma (becslt adat)
		Szlovák	Roma	Magyar	
Rimaszombat	6 938	3 299	9	3 556	3 645
Losonc	5 848	3 995	16	1 826	2 229
Rozsnyó	5 403	4 057	283	1 053	2 825
Kassa vidék	10 361	9 297	285	972	2 557
Tóketerebes	9 520	7 064	56	2 373	2 720
Nagykürtös	3 481	2 857	1	610	672
Galánta	7 372	4 984	0	2 368	1 729
Léva	8 436	6 761	12	1 638	1 312
Dunaszerdahely	9 068	1 727	107	7 200	1 193
Komárom	7 496	2 127	77	5 261	861
Érsekújvár	10 624	7 091	47	3 471	942
Pozsony vidék	3 994	3 939	0	26	819
Pozsony	17 182	16 472	5	294	1 021
Kassa	16 649	16 321	10	206	2 084
Nyitra	11 866	11 505	0	325	1 163
Dél-Szlovákia	131 626	101 492	908	29 353	25 772

A fenti táblázatban közölt, a roma tanulók becslt adatai és az állami, normál tantervű intézményekben tanuló diákok nemzetiségi hovatartozását jegyző hivatalos adatok, ezen belül a magyar nemzetiségű tanulók létszámára vonatkozóak között több esetben negatív eltérés tapasztalható. Negatív eltérés alatt ebben az esetben azt értjük, hogy számszerűen kevesebb magyar nemzetiségű tanulót regisztrálnak hivatalosan, mint az ezekből az adatokból (is) származtatott, magyar nemzetiségű roma tanulóknak az egyes járásokra vetített becslt száma. Ezek a negatív eltérések

során létrehozott roma korfa alapján megbecsültük az iskolás-korú magyar romák arányát (26.1%), feltételezve a korfa viszonylagos homogenitását a különböző nemzetiségű szlovákiai romák között. Ezt az arányszámot a járási adatokkal megszorozva jutottunk el a végső becslt iskolás korú magyar roma populációkhoz.

⁴⁸ Gyönyör 1989. 143–144.

a kelet-szlovákiai kerületekben található járásokban, valamint a dél-szlovákiai régió három nagyvárosának (Pozsony, Nyitra, Kassa) és azok külterületeinek esetében tapasztalhatók. Épp azokban a kerületekben és nagyvárosokban (illetve azok környékén), amelyekben az oktatási statisztikák, valamint nemzetközi jelentések⁴⁹ adatai szerint, a roma tanulók a speciális iskolákban túlréprezentáltak. A roma tanulók jelentős hányadának sajátos nevelési igényűvé nyilvánítása Kelet-Szlovákiában általános jelenség, csak úgy, mint a nagyvárosokban.

Ha megnézzük, a 2008–2009-es tanévnek a speciális iskolákban és többségi intézmények speciális osztályaiban tanuló gyermekek számát, akkor a fentiekben felsorolt kerületekben a sajátos nevelési igényű tanulók száma jóval magasabb, mint az ország többi régiójában. A vizsgált tanévben az egész országban – az állami, a magán, és az egyházi fenntartású speciális intézményekben és osztályokban – összesen 35 449 tanuló járt. Ennek a tanulószámnak a túlnyomó többsége, 25 225 tanuló, a három kelet-szlovákiai kerületből és a nagyvárosi zónákból került ki.

26. táblázat. Speciális iskolában és többségi iskolák speciális osztályaiban tanuló sajátos nevelési igényű tanulók száma Szlovákia kerületeiben, iskolafenntartó szerint, a 2008–2009-es tanévben

Kerület	Állami		Magán		Egyházi		Összesen
	Spec.isk.	Spec.o.	Spec.isk.	Spec.o.	Spec.isk.	Spec.o.	
Pozsonyi	3 197	591	219	0	0	0	4 007
Nagyszombati	2 078	394	18	0	0	0	2 490
Trencséni	1 399	303	0	0	0	29	1 731
Nyitrai	2 251	953	76	0	0	0	3 280
Zsolnai	2 001	616	51	0	55	0	2 723
Besztercebányai	3 631	1 097	24	16	0	26	4 794
Eperjesi	4 770	3 771	122	0	278	70	9 011
Kassai	4 646	2 579	49	0	55	84	7 413
Összesen	23 973	10 304	559	16	388	209	35 449

⁴⁹ Lásd. *A tale of two schools segregating Roma into special education in Slovakia*. Amnesty International Publications, 2008. p. 11. <https://www-secure.amnesty.org/en/library/info/EUR72/007/2008/en>, illetve: <http://www.governance.sk/assets/files/Interface%20spravodaj%20002.html>

A magyar nemzetiségű roma tanulók becsült számának, és a sajátos nevelési igényűvé nyilvánítás hétköznapi gyakorlatának ellenőrzésére ad módot, a rozsnyói magyar tanítási nyelvű általános iskola 2008–2009-es tanévben kifejtett oktató-nevelő munkájáról készült beszámolóban⁵⁰ található adattábla, az iskola tanulóinak nemzetiségi arányairól. A rozsnyói Fábry Zoltán Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola, amely 2010. szeptemberében ünnepli megalakulása 60. évfordulóját, jelenleg 217 tanulóval és 24 főállású pedagógussal működik. Az iskolában működő osztályok száma 13.⁵¹

Az iskola vezetése által készített beszámolóban foglaltak szerint az iskola alsó tagozatán tanulók kb. 77–78 százaléka roma,⁵² míg ez az arány a felső tagozaton 66 százalék. A halmozottan hátrányos helyzetű tanulók száma az adott tanév végén, az egész iskolára vonatkoztatva elérte a 143 főt.

27. táblázat. A rozsnyói Fábry Zoltán Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola tanulóinak nemzetiségi hovatartozása és szociális helyzete a 2008–2009-es tanév elején és végén⁵³

Évfolyam	Tanulószám	Tanév elején				Tanév végén				
		Ebből		Tanulók		Ebből		Tanulók		
		Roma tanuló	%	Hátrányos helyzetű	%	Roma tanuló	%	Hátrányos helyzetű	%	
1. – 4.	97	75	77,3	66	68	99	77	78	68	68,6
5. – 9.	115	76	66	63	55	115	76	66	75	65,2
Össz.	212	151	71,2	129	61	214	153	71,5	143	67

Az iskolában eltérő tanterv szerint tanító speciális osztály is megtalálható, valamint több sajátos nevelési igényűvé nyilvánított tanuló a normál tantervű osztályokban, integrálva tanul. A már idézett oktatási-nevelési beszámoló adatai szerint az intézményben a 2008–2009-es

⁵⁰ Správa o výchovno-vzdelávacej činnosti základnej školy za školský rok 2008–2009. Základná škola Z.Fábryho s vyučovacím jazykom maďarským, Komenského 5, Rožňava. http://www.zsfabrv.sk/SPRAVA/2008_2009/sprava.htm Letöltés dátuma: 2010. június 16.

⁵¹ <http://www.zsfabrv.sk/ISKOLANK/ISKOLANK.htm> Letöltés dátuma: 2010. június 21.

⁵² A roma tanulók számának becslése egyrészt tanulói önbesoroláson, másrészt az osztályfőnökök tanulói besorolásán nyugszik.

⁵³ http://www.zsfabrv.sk/SPRAVA/2008_2009/sprava.htm Letöltés dátuma: 2010. június 20.

tanévben 21 sajátos nevelési igényű tanuló tanult, akik közül 8 elkülönített, csökkentett tananyagterhelést oktató speciális osztályba járt.

28. táblázat. A rozsnyói Fábry Zoltán Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola évfolyam és osztálybontása, és a sajátos nevelési igényű tanulók száma és osztályba sorolása a 2008–2009-es tanév kezdetén és végén⁵⁴

Évfolyam és osztály	Tanulók száma		Sajátos nevelési igényű tanulók száma
	Iskolaév kezdetén	Iskolaév végén	
I.A	17	17	0
I.B	15	16	0
II.	14	14	0
III.A	18	19	4
III.B	15	15	1
IV.	18	18	0
V.	24	24	4
VI.	20	20	0
VII.	16	16	2
VIII.	25	25	0
IX.	22	22	2
Speciális	8	8	8
Összesen	212	214	21

Ha e röviden bemutatott két táblázat adatait összevetjük a Dél-Szlovákia egyes járásaiban élő magyar nemzetiségű roma tanulók becsült számával, akkor ezek az iskolai adatok megerősítik, sőt kiegészítik korábbi feltevésünket. Egyrészt, az iskola pedagógusai által becsült roma tanulói arányok magas értéke arra enged következtetni, hogy a kelet-szlovákiai kerületek általános iskoláiban magyarként regisztrált tanulók jelentős hányada magyar nemzetiségű roma, másrészt egy normál tantervű iskola esetében, az a tény, hogy tanulói több mint 10 százaléka sajátos nevelési igényű, sőt közülük nyolcan az intézmény által működtetett szegregált osztályba járnak, bizonyítja, hogy a sajátos nevelési igényűvé nyilvánított tanulók száma ezekben a régiókban magasabb, mint a többi

⁵⁴ Správa o výchovno-vzdelávacej činnosti základnej školy za školský rok 2008–2009. Základná škola Z.Fábryho s vyučovacím jazykom maďarským, Komenského 5, Rožňava. http://www.zsfabrv.sk/SPRAVA/2008_2009/sprava.htm Letöltés dátuma: 2010. június 16. 2.o.

szlovákiai kerületben. Ugyanis európai uniós adatok szerint, az SNI-tanulók száma 200 tanulóra lebontva – ideális esetben – nem haladja meg a 4–5%-ot⁵⁵.

A jelen tanulmánynak ugyan nem célja annak vizsgálata, hogy Dél-Szlovákiában, a közoktatási intézményekben szlovákként regisztrált tanulók hány százaléka lehet roma, de a magyar nemzetiségű roma tanulók becsült arányai arra utalnak, hogy valószínűleg a kelet-szlovákiai kerületekben és a nagyvárosokban, illetve vonzáskörzeteikben a szlovák tanulói csoport jelentős hányada, „nem hivatalosan” szlovák nemzetiségű romaként határozza meg önmagát. Kelet-szlovákiai magyar iskolavezetőkkel, szülőkkel készült háttérinterjúkban⁵⁶ többször felbukant az a nézet, hogy a kelet-szlovákiai magyarlakta járásokban működő általános iskolák az elmúlt évtizedben kénytelenek voltak szembesülni a középosztálybeli magyar szülőknek és így gyermekeiknek, a magyar iskolákat sújtó ún. „white-flight”⁵⁷-jának negatív hatásával, vagyis azzal, hogy mivel a magyar nemzetiségű roma gyermekeket többnyire a magyar iskolákba írárták, a tehetősebb magyar szülők inkább a kevesebb roma által látogatott helyi szlovák iskolát választották gyermeküknek. Interjúalanyaink szerint, napjainkra már a szlovák iskolákban is a magyar iskolákéhoz hasonló arányban jelennek meg a roma tanulók, így a szlovák iskolák ilyen „elszívó-hatása” gyengül.

A magyar szülői szegregáló szándék azonban nem vész el, csak a helyi szlovák tanítási nyelvű iskolák helyett, más „védett helyszínek”, a magánfenntartású és az egyházak által működtetett iskolák felé fordul. Miként a lenti táblázat adataiból (29. táblázat) kitűnik, e két intézménytípusban – egy iskola kivételével – még az önmagukat hivatalosan is romának valló tanulók sem jelennek meg. Az országos adatokhoz képest, Dél-Szlovákia jársaiban a magyar szülők e célból inkább az egyházi intézményeket részesítik előnybe, magánfenntartású iskolába a hivatalos adatok szerint, a 2008–2009-es tanévben, mindössze 15 magyar nemzetiségű tanuló járt.

⁵⁵ Lásd a *The European Agency for Development in Special Needs Education* (Európai ügynökség a sajátos nevelési igényű tanulók fejlesztéséért) adatait. <http://www.european-agency.org> Letöltés dátuma: 2010. június 16.

⁵⁶ A tanulmány elkészítése során háttérbeszélgetéseket folytattunk a rozsnyói Fábry Zoltán Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola szülői közösségének egy tagjával, és az iskola egy pedagógusával. Segítségüket ezúton is szeretnénk megköszönni.

⁵⁷ White-flight hatás: lásd pl. Németh Szilvia (szerk.): *Chance for integration – Esély az együttlénevelésre*, Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 2004.

E fenti jelenséget jól illusztrálja a rozsnyói magyar általános iskola két intézménnyé válásának esete: 1997-ben a Fábry Zoltán Alapiskolából kivált egy nevelői csoport, akik helyi magyar szülők támogatásával megalakították a Rózsnýói Református Alapiskolát, amelynek jelenleg 175 tanulója, 10 osztálya és 18 pedagógusa van. Az iskola korszerű pedagógiai módszerekkel, széleskörű szakköri tevékenységgel a tehetséggondozásra fókuszál.⁵⁸ Az intézmény honlapjáról letölthető bemutatkozó anyag⁵⁹ tanúsága szerint, roma és hátrányos helyzetű tanulók iskolai eredményességét támogatni hivatott programmal nem rendelkeznek.

29. táblázat. Magán és egyházi fenntartású általános iskolák magyar és roma tanulószáma Dél-Szlovákia járásában a 2008–2009-es tanévben⁶⁰

Járás	Összes tanuló (magániskola)	Magyar	Roma	Összes tanuló (egyházi)	Magyar	Roma
Rimaszombat	0	0	0	141	24	0
Losonc	59	1	0	163	4	0
Rózsnýó	0	0	0	260	195	0
Kassa vidék	0	0	0	68	0	0
Tőketerebes	0	0	0	128	0	0
Galánta	0	0	0	135	0	0
Léva	38	0	0	638	307	2
Dunaszerdahely	0	0	0	180	178	0
Komárom	0	0	0	198	195	0
Nagykürtös	4	0	0	14	12	0
Érsekújvár	0	0	0	338	18	0
Pozsony vidék	51	0	0	536	4	0
Pozsony	661	5	0	1882	7	0
Kassa	1050	9	185	991	1	0
Nyitra	0	0	0	858	10	0
Dél-Szlovákia	1863	15	185 ⁶¹	6530	955	2

⁵⁸ <http://refiskola.blogspot.com> Letöltés dátuma: 2010. június 21.

⁵⁹ <http://refiskola.blogspot.com> 1.o. Letöltés dátuma: 2010. június 21.

⁶⁰ Ústav informácií a prognóz školstva, (Oktatásügyi Előrejelzések Intézete) Statisztikai évkönyv, 2008–2009. <http://www.uips.sk/prehlady-skol/statisticka-rocenka---zakladne-skoly> Tab. 2–3.

⁶¹ Az országban egyedüli nem speciális magániskolaként 185 roma tanulót felvállaló intézmény, Kassán a Galaktická utcában található. Az általános iskola igazgatónőjének elmondása szerint, olyan roma tanulókat fogad be, és tanít integrálva, akiket a többségi általános iskolák diszlexia és diszgráfia, diszkalkúlia problémákkal speciális intézménybe akartak küldeni. <http://www.mecem.sk/rpa/?id=journalism&lang=slovak&show=19003> Letöltés dátuma: 2010. június 23.

Összegzés

Mint láthattuk, a szlovákiai romák helyzetével foglalkozó kutatók számára jelentős akadályt jelent a népszámlálási adatok megbízhatatlansága az etnikai csoportok arányának terén, melynek oka a korábbi bevelési szokások berögztülése és az öncenzúra. Helyzetértékelésünket ezért mindenképpen a korábbi adatok és a demográfiai becslések figyelembevételével kellett elkészítenünk. Ennek megfelelően azt állíthatjuk, hogy a romák száma Szlovákiában jelenleg 400 000 fő felett lehet, és nagy részük az ország keleti részébe, valamint a magyarlakta déli területekre koncentrálódik. A magyar identitású romák számát (szintén becsült adatokra hagyatkozva) 80 000 fő köré tehetjük, azaz a teljes roma populáció mintegy ötödére. Ezen magyar romák többsége a multietnikus, jelentős magyar és szlovák populációt egyaránt tartalmazó településeken lakik.

A roma és ezen belül a magyar roma népesség demográfiai szerkezete jelentősen eltér a szlovák és magyar csoportokétól. A népszámlálási adatok és a becslések is egyaránt arra utalnak, hogy a romák több, mint harmada 15 éven aluli, az idősek aránya azonban roppant alacsony. A magas természetes szaporulat azért jelent igazi problémát, mert ez az aktív népesség alacsony arányával párosul. A teljes populáció csaknem fele 18 év alatti gyermek, harmada pedig munkanélküli. A fennmaradó, egy hatodnyi nagyságot kitevő csoport tagjai pedig olyan alacsony kifizetéssel kecsegtető gazdasági szektorokban dolgoznak, mint az ipar, építőipar és a mezőgazdaság. E foglalkoztatási deficit okát a roma népesség alacsony iskolázottságában is kereshetjük.

A 2001-es népszámlálási adatok szerint, a roma népesség mintegy 3,7 százaléka semmilyen iskolai végzettséggel sem rendelkezik, 4,7 százalékuk végzettségéről pedig nem rendelkezünk adatokkal. A szlovák és roma populáció végzettségének összehasonlítása egyértelműen rámutat arra, hogy míg a szlovák nemzetiségű lakosok több, mint 75 százaléka az alapfokúnál magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik, addig a roma népesség szinte ugyanekkora hányadának (76,7%) legmagasabb iskolai végzettsége mindössze általános iskolai. Az Európa Tanács Emberjogi Főbiztosának 2006-ban közzétett adatai szerint, Szlovákiában, az adott iskolaévben, a roma gyermekek mindössze 3 százaléka végzett középiskolát, és 8 százaléka jutott be középfokú szakmunkásképző technikumba.

A szlovákiai magyar romák gyermekeinek jelentős hányada a magyar tanítási nyelvű általános iskolákban tanul, amely főként Kelet-Szlová-

kiában, sok esetben arra ösztönözi a tehetősebb magyar szülőket, hogy a helyi szlovák iskolába írassák gyermeküket. Nemzetközi jelentések adatai alapján is elmondható, hogy a szlovákiai roma gyermekek az európai átlagnál (4–5%) sokkal magasabb arányban (10% felett) kerülnek speciális iskolákba, eltérő tantervű speciális osztályokba.